

Володимир Грабовський

МЕЖІ ТВОРЧОЇ СВОБОДИ: МУЗИКОЛОГІЧНЕ ОСМИСЛЕННЯ

Тема творчої свободи мистця від давнього часу глибоко цікавить дослідників. Це стосується не лише мистецтвознавців, а й філософів, соціологів. В Україні в останні десятиріччя відбувається чимало культурологічних, музикологічних конференцій. Їх проблематикою нерідко є пошук і поновлення забутих/заборонених імен, аналітичні розвідки мистецьких явищ і подій у зіставленні з європейським чи світовим досвідом тощо. Чи варто наголошувати важливість цих і подібних тем із урахуванням нашої історії в минулому – тривалі періоди бездержавності, панування тоталітарно-авторитарних режимів, яких сповна відчув український народ? У цьому контексті в центрі уваги, власне, виникає постать мистця – композитора, письменника, художника в усій багатоманітності його індивідуальності – аж до свободи вияву своїх творчих інтенцій.

Як відомо, свобода творчості – це право мистця на створення свого художнього світу, на моделювання вірогідних і невірогідних ситуацій. Немає абсолютної свободи творчості: в ній завжди присутні детермінанти необхідності. Зрештою, детермінізм не отожднюється із залежністю, обмеженнями, а визначається і є об'єктивною зумовленістю суспільства, явищ природи, психіки людей. Причинна залежність від цих явищ світу впливає на мистецтво, однак мистецтво продовжує залишатися символом свободи, мистецтво – «дитя свободи» (Ф. Шиллер).

У сусідній Польщі відбувається чимало наукових, культурологічних імпрез. В окремих із них інколи беруть активну участь й українські дослідники. Пригадаю нещодавно величну, добре підготовлену акцію до 200-річчя Станіслава Монюшка в Гданську, де брали участь науковці з Дрогобича, Івано-Франківська, Рівного. У вересні 2019 року в Лагові (біля Любліна) відбулася наукова конференція під назвою «Межі свободи». Організаторами були Спілка композиторів Польщі (ZKP), відділ Інституту національної пам'яті в Познані та ін.

Від України не було учасників, але на основі програми, особистих свідчень деяких учасників варто зробити аналіз того, що відбулося. Заявлена тема – межі свободи! – очевидно, не лише зацікавила численних дослідників, але й спонукала до розширення проблематики: поєднання з релігією; заглиблення в зрозумілі для поляків історичні колізії (панування тоталітаризму, нацизму); врахування тенденцій сучасної масової культури тощо. До речі, у Польщі цими проблемами цікавляться не лише в міністерстві культури, інститутах національної пам'яті – але й у громадських організаціях.

Наукову конференцію привітали Мечислав Комінек (голова ZKP), Беата Боле-славська (голова музикологічної секції ZKP). У зв'язку з великим обсягом тематики конференції організатори були змушені об'єднати секції за обраними напрямками (їх було 13) в одночасному паралельному проведенні. Задум організаторів полягав у тому, щоб максимально розгорнути тематику запланованих 40 доповідей. Широчінь проблематики підтверджується наявністю такого розмаїття доповідей, як «Функції релігійної музики на шляху до свободи Польщі» (Тереса Малецька); «Євроазіятизм –

межі культурної ментальності» (Яцек Шершенівіч); «Гіндемівська Gebrauchsmusic крізь призму ідеї та стилістичних нуртів у душі нацистської пропаганди» (Магдалена Бялецька); «Диско re-edit як вторинна продукція» (Даміан Бінковський) та ін.

Розпочала конференцію дискусійна панель: «Польська культура супроти соціалістичного реалізму. Між опором, триванням і пристосуванням». Вже перелік «способів» життя творчої людини в умовах тоталітаризму і під диктатом «соціалістичного реалізму» багато про що говорить. Від початку роботи конференції, вже під час «панелі» в її роботі брали участь не лише музикологи, а й філософи, культурологи, соціологи, що істотно розширювало межі традиційних сфер музикознавства.

Проблематика конференції в Лагові зачепила вузлові питання, важливі для будь якого мистецтва – не лише музичного. Ці засадничі теми властиві для різних епох, для різних суспільств. Актуальними вони залишаються і в наш час, в нашу добу, що пережила страхітливі катаклізми ХХ сторіччя, що продовжують, на жаль, відлунювати і тепер – у ХХІ-му. Серед цих тем потрібно відзначити: «Куди прямує музика» (Івона Свідніцька); «Категорія «свій-чужий» як межа свободи і знаряддя музичного поневолення» (Славоміра Жераньська-Комінек); «Свобода і форма» (Марцін Тшенсьок). Звичайно, основна увага доповідачів та диспутантів була скерована на основну «фігуру» в музичному мистецтві – композитора. До речі, серед доповідачів були й композитори. Різноманітні аспекти висвітлення постаті «деміурга» в музиці, автора звукових конструкцій, теж цікава в панорамному висвітленні. Ось стисло про ці теми: «Як здійснюється композитор? Чи вчора й сьогодні певної суспільної конструкції» (Марцін Стшелецький); «Свобода авангарду» (Кшиштоф Швайгер). А ще своєрідний блок/серія – «Межі творчої свободи композитора: аспект жанрових традицій» (Марта Шока); «Межі творчої свободи композитора: аспект нотації» (Ева Ковальська-Зайонц); «Межі творчої свободи композитора: аспект виконавських засобів» (Ришард Даніель Голянек). Історично-хронологічні екскурси у сферу музики теж присутні: крім Шопена, Вагнера, Гіндемита була

виголошена доповідь Юстини Гумецької-Якубовської «Творчі підстави в колі дармштатчиків і вияви музичного соцреалізму».

Щодо соціалістичного реалізму як методу, то відомо, що це був напрям/стиль/засіб у мистецтві, який своїм головним завданням вбачав боротьбу «за встановлення й творення соціалістичного суспільства». Зрозуміло, що це був єдиний офіційно дозволений метод не лише в СРСР, але й в інших країнах т. зв. «народної демократії». Хоч Польська народна республіка до 1980-го року входила до «соціалістичного табору», але хтось влучно відзначив, що з усіх країн народної демократії це був найвеселіший табір. Тобто прагнення до свободи в Польщі було незрівнянно відвертішим. Проблематика вивчення теми соціалістичного реалізму в пов'язанні з тоталітаризмом не вперше цікавить музикологів Польщі. У 1996 році в Познані відбулася міжнародна наукова конференція «Музична культура стосовно тоталітарних систем у ХХ сторіччі». У цьому ж році матеріали конференції були опубліковані в збірнику: *Muzyka i totalitaryzm. Poznań: Wyd-wo ARS NOVA, 1996. 208 s.* Тут чимало матеріалів про композиторів світу (Польщі, Німеччини, СРСР) та їхню діяльність в умовах ідеологічного тиску тоталітарної держави, про свободу творчості. Серед авторів – відомі музикологи та композитори Ян Стеншевський, Міхал Брістігер, Мечислав Томашевський, Кшиштоф Мейер та ін. На жаль, українська музика не була представлена. Новітня конференція 2019 року з її головною темою – свобода творчості – так чи інакше була наскрізною. Як згадувалося, в її роботі взяли участь гуманітарії різних сфер з Варшави, Кракова, Познані, Щеціна, Зельної Гури.

З доповіддю «Межі свободи в нацистських таборах» виступив Єжи Станкевич з Кракова – почесний професор Львівської та Київської музичних академій. Автор ґрунтовного дослідження подав унікальний приклад про творчість видатного французького композитора Олів'є Месьяна, який у німецькому концтаборі створив неперевершений музичний твір «Квартет на Кінець часу». Нещодавно книга польського автора в українському перекладі вийшла друком. Докладні схвальні, змістовні відгуки про конференцію отримано власне від Є. Станкевича. Думається, що стисло викладені думки, певним чином можуть бути екстрапольовані на українську музику і зацікавити наших дослідників.

